

Радомир В. ИВАНОВИЋ

ВУК И ЊЕГОШ КАО АНДРИЋЕВИ „УЧИТЕЉИ ЕНЕРГИЈЕ”

Апстракт: *Током више деценија књижевног рада Иво Андрић (1892-1975) је често и различитим поводима тврдио да је „учитеље енергије” налазио у драгоценом народном стваралаштву, као и у делима Вука Стефановића Караџића и Петра II Петровића Његоша. Све врсте утицаја, дотицаја и подстицаја показао је Андрић у шест жанровски разноврсних прилога о Вуку и десет прилога о Његошу. Аутор рада је доказао да се ради о Андрићевој опседантној тематици и проблематици, које битно доприносе профилисању овог ствараоца и мислиоца.*

Кључне речи: *енергија, реализам, традиција, подстицаји, мит, анализа, естетика и етика.*

„Памћење је човеку друга домовина”
И. Андрић

Увод

Као један од репрезентативних припадника интегралног реализма у XX веку, Иво Андрић (1892-1975) у фази пуне стваралачке зрелости, драгоценим и ретко сретаним, надахнуто писаним есејима и критикама, не само да брани интегралну визију живота и интегралну стваралачку визију, изразито антрополошки обојену, него истовремено, без посредника, сведочи о суштаственим премисама сопствене филозофије и психологије стварања, посматрано у најширем концентричном кругу расправе. У амбициозно писаном естетичком и поетолошком огледу „О Вуку као писцу” (1946) рећи ће да је то „писац који је самим својим личним примером учитељ енергије, савесног и несебичног рада, човек који је нашу културну будућност гледао као светлу визију”, додавши томе, у сродном огледу „Вук, реформатор” (1947) да овај „граматички геније”, како га је назвао Копитар, „од самог почетка везује своју идеју о реформи језика са идејом општег прогреса у свету, са непосредним духом времена”.¹

¹ У ауторским коментарима Андрић тврди да му је поезија, есејистика и критика секундарна делатност, јер у те три врсте духовних делатности није досегао естетичке

Бавећи се глобалним идејама времена, посебно онима из прве половине XIX века, Андрић је у развоју опште и културне историје српског народа уочио три духовне вертикале на којима почива духовно биће овог народа: непревазиђено усмено народно стваралаштво, дело и деловање Вука Стефановића Караџића и делатну филозофију и вансеријски значај дела Петра II Петровића Његоша, које узима као узоре не само у естетичком него у свим другим доменима егзистенције и многоврских духовних делатности. У књизи усмених разговора са Љубом Јандрићем писац тврди да се по начину на који се води борба за чистоту језика може мерити култура једног народа, истовремено и по ко зна који пут нагласивши: „Ја сам језик учио код Вука, Његоша и из народних песама. Све пријатеље можете изгубити, али Вука и Његоша никако! Писац не сме бити пасиван према језику, ту онда нема писца”.²

Изабрани *узори* не служе само као путоказ у животу него и као потврда да деловања „великих духова” у свакој врсти ангажовања оправдава у ту мисију уложену енергију, наду, смисао и сврху, поготово уколико се тежи ка апсолутно неостваривом естетичком идеалу – *савршенству*, које је по својој природи дијаболично. О томе Андрић непосредно сведочи у следећем ауторском коментару, у коме резимира сопствена поетичка, аутопоетичка и метапоетичка опредељења: „Што више упознајемо живот,

и вредносне домете приповедачке и романијерске прозе. Из сопствене есејистике издвојио је есеје о Гоји, Вуку и Његошу, уопштено говорећи, на основу чега се може закључити да шест прилога о Вуку (од којих су само пет есејистички, док један припада драмски интонираној наративној прози) и десет прилога о Његошу (од којих су девет есејистички, док десети припада наративној прози) сматра јединстеним аналитичким корпусом који писац исписује читаве четири деценије (1925-1964), у различитим фазама стваралачке метаморфозе и различитим продукционим моделима.

² Осим низа књижевних аналитичара који су се током протеклих деценија сериозно бавили Андрићевом есејистиком и критиком (Иво Тартаља, Бранко Милановић, Иванка Удовички, Радован Вучковић, Војислав Максимовић, Славко Леовац и други) особен начин приступа овој материји садржи књиге Љуба Јандрића – *Са Ивом Андрићем* (Српска књижевна задруга, Београд, 1977) и Слободана Калезића – *Иво Андрић: Његош као трагични јунак косовске мисли* („Глигорије Божовић,” Приштина, 1995), коју је снабдео обимним и инструктивним предговором „Андрићев Његош” (стр. 7-66), као и допунским Андрићевим прилозима исте провенијенције, али махом публицистички интонираним: „Споменик који смо дужни да подигнемо” („Идеје”, 17. XI 1934), „Уз велико славље” (Побједа, 5. IX 1951), „Прослављати пјесника” (Побједа, 11. VI 1947), „Пошта сени највећег песника нашег језика” (Побједа, 6. IX 1951. и Борба, 6. IX 1951), и „Фрагменти о Његошу” (тринаест на броју), који су преузети из већ споменуте Јандрићеве књиге (1977).

све боље видимо како су тешки људски послови и како је дуг и мучан пут ка савршенству. Али видимо исто тако да је једна од најлепших особина правог човека управо та његова стална и упорна тежња за недостижним савршенством у свим људским пословима.³

Осим тога, није на одмет закључити да се као доминантна идеја – водила јавља пишчево нескривено *дивљење* према изабраним узорима. Процес генерирања одређене поетске идеје и процес генерирања књижевног текста лако је следити, а од мозаичних делова саставити целовиту слику, *мозаик* који садржи најважније поетичке и ноетичке премисе Андрићевог начина певања и мишљења, будући да не може бити речи о систему. Суштински важни етимони ове идеје, по нашем мишљењу, налазе се у пишчевом *одушевљењу/дивљењу* двома виспрено изабраним узорима из опште књижевности – Ј. В. Гетеу и Томнасу Ману. У психолошком огледу „Љуба Ненадовић о Његошу у Италији” (1951) Андрић је као епиграф навео цитат из Гетеовог дела на немачком језику: ... „*Um eine grosse Persönlichkeit zu empfinden und zu ehren muss man auch wiederum selber etwas sein*”⁴. Андрићу је такође била позната и исповедно интонирана апостегма Томаса Мана: „Најлепше осећање које сам имао у животу, то је дивљење према туђем делу”, на основу чега је могао беспризивно да саопшти и више пута посведочено, сродно искуство: „Моја врлина је у томе што сам целог живота знао да се дивим другима – никад себи и да ценим лепоту већ створених и потврђених дела која су грејала душу многим људима пре мене; што сам прошлост схватао као савезника, страхујући дан и ноћ над оним што сам написао и бојећи се да моја реч никад неће добити патину прошлости и прибавити је за себе”⁵. Андрићево дивљење, међу-

³ Сводећи расправу само на естетску сферу, Михаило Лалић, који је показивао дивљење према Андрићевом делу, што се нарочито види по амбициозно рађеном, књижевноисторијском огледу „Иво Андрић о Његошевој поезији” (објављеном постхумно у Гласнику Одјељења умјетности Црногорске академије наука и умјетности у Подгорици, бр. 12, 1993, стр. 17-36) истоветним поводом, у једном од новинских разговора каже: „У области умјетности нема ничег што би било довољно добро да се на њему трајно остане... Углавном, све што се објави само је подношљив облик несавршенства”.

⁴ У преводу: Да би човек могао да осети и да поштује једну велику личност, и он сам мора да је неко и нешто”.

⁵ У истом фрагменту, нешто раније, Андрић ће вредносним судом потврдити не само истинитост саопштеног мишљења него ће уједно показати и које су то вредности светске књижевне баштине које он узима као поредбене јединице или као потенцијалне узор: „Ја мислим да ће се сваки наш писац и критичар сложити у једном: Његошу је тешко наћи равна у нашој, па и европској књижевности. Такав мисаоно

тим, није везано само за појединачно дело и писца него за сам живот, за свеукупне његове манифестације.

Анализирана Андрићева идеја-водиља о *дивљењу* туђим и нашим преаоцима, ствараоцима и мислиоцима упутила нас је на једну филозофски и поетски интонирану апофтегму Бранка Миљковића: „Дивљење нас изједначује са оним чему се дивимо”, који смо узели као епиграф књизи – *Андрићева мудроносна проза* (2006). Међутим, скривена опасност у наведеној апофтегми лежи у томе што се Андрић ни најудаљенијим асоцијацијама не једначи са одабраним *узорима* – Вуком и Његошем, мада би се за такво опредељење данас нашло довољно разлога и противразлога.⁶ На пишчево идеографско чвориште или глобални симбол *дивљење* најприкладније упућује подужи одељак психолошког огледа „Љуба Ненадовић о Његошу у Италији” (1951) у коме, на самом почетку, Андрић не сведочи толико о Ненадовићевом дивљењу Његошу и примени античког начела – „умереност је мајка мудрости” колико о сопственој примени наведених начела:

„Ненадовићева величина је управо у томе што ни у једном тренутку није подлегао људској слабости, честој у оваквим случајевима, да предмет свога дивљења покуша да сведе на своју меру, или да себе уздигне на рачун величине коју описује. У току целог описивања Његоша и Његошевог боравка у Италији, Ненадовић је са урођеним осећањима честитог и разумног човека задржао природно одстојање не само између себе и свога модела него између Његоша и свега што га је окружавало. Нигде није ни несвесно ни случајно погрешно у димензијама и сразмерама на рачун оне хијерархије вредности за коју је имао тачно и правилно осећање. И још нешто, што је лепше и важније, сва је та хијерархија искључиво духовна и

☞

слојевит, беспрекоран у изразу, па уз то још и млад песник, ретко се рађа. Готово да ниједан његов стих не би смео да се застиди Шекспира. У годинама тек напуњене младости певати тако узвишено о човеку и човечности могли су пре њега, чини ми се, још само Хомер, Шекспир и Гете. Његов стих може мирне душе да стане у сам врх европског Парнаса. Ја сам – нарочито у младости – доста читао Његоша и не бих се смео заклети да он и Вук нису на ме извршили јак утицај...”

⁶ Скривена опасност, дакле, прети сваком поштоваоцу миљковићевске апофтегме. Међутим, сасвим смо сигурни да нико од књижевних аналитичара, који су се више деценија бавили Вуком, Његошем и Андрићем, ни једног часа није дошао на помисао да *дивљење* једначи са оним чему се диви. Стога би Миљковићеву апофтегму требало схватити само као схватљиву људску тежњу, као једну од карактеристика бића које трансцендира, и никако другачије.

унутарња, нигде није у зависности од положаја и пролазног друштвеног ранга. Он је о великом песнику и владару Црне Горе писао доследно са оном „*bewundernde Hingabe*” о којој је реч у Екермановом односу према Гетеу, из сенке недостојне понизности или чак ласкања. У томе је био и остао веран добрим наслеђима свога краја и свога рода” (стр. 42-43).

Ново идеографско чвориште у начину Андрићевог мишљења или нови глобални симбол представља – *истина*. Као заговорник стварности (у филозофији егзистенције, што ће веома често истицати у прилозима о Вуку), односно као поборник стварносне или егзистенцијалне прозе, а особито као интегрални реалиста, Андрић је дубоко свестан чињенице да се *истина* може исказати на много начина, да не постоји *апсолутна истина* и да, управо стога, највећу пажњу треба посветити трајности, одрживости и примењивости *истине* („На више се начина може казати истина, али истина је једна и древна”, каже тим поводом Андрић). *Истина*, према томе, мора бити откривана и вербално обликована уз велике интелектуалне, креативне и интуитивне напоре, мора бити примењива на све процесе и појаве (феномене и ноумене), мора бити посвећена „целовитости” и „многострукости појава којима се једна стварност објављује”. Није нам познато да ли је читао Хакслијеве *Есеје* (преведене код нас 1964), али смо сигурни да би лако усвојио следећу његову мисао: „Све велике истине су очигледне истине. Али нису све очигледне истине, велике истине”, јер је поштовао дубину туђе проницљивости и парадокс као чест облик њиховог испољавања.

Већ реченом требало би додати следеће. *Истина* служи као непреварни знак „пробљеска духа” (егзистенцијалне, етичке или естетичке епифаније). *Епифанија* са своје стране, како би рекао Јакоб Буркхарт, доприноси „разумевању света око себе” (ради се о *егзотопији* – бити изван ствари), као и разумевању „света у себи” (ради се о *ендотопији* – бити у стварима). Када је у питању идентичност стваралачких инспирација, психолози стварања често указују на категорију коју Лесинг назива „плодним тренутком” (*punctum temporis*), Пруст „привилегованим тренутком”, а Андрић „згуснутим покретом”, при чему сви аутори сматрају да се ради о „издвајању једног сегмента из сукцесивног тока”.⁷ Где год се ради о пресеку најбит-

⁷ О „плодном тренутку” (*punctum temporis*) и низу других, сродних проблема и апорија, садржаних у филозофској, етичкој и поетолошкој апоретици, занимљиво пише Сениша Јелушић у књизи *Поетички облици (Књижевне студије и огледи)*, „Змај”, Нови Сад, 2002. (Видети други одељак „Поетика интертекстуалности”, стр. 137-194, посвећен визуелној уметности, тачније односу ликовне и књижевне уметно-

нијих парадигматских и синтагматских оса може се *говорити* о *суштинама*. Стога је Андрић сасвим у праву када једно од водећих начела певања и мишљења сажима у поуку: „треба оперисати само суштинама”, јер је претходно усвојио ону шекспировски интонирану сентенцу да је краткоћа срж, а опширност спољни накит.⁸

Упркос бројности прилога о Вуку и Његошу, аналитички круг Андрићев је само привидно затворен и на теоријском и на примењеном плану, и у оквирима релацијске и у оквирима супстанцијалне теорије. Упркос свесном и вољном, природном и логичком суздржавању у исказивању свеукупних знања и умења, које иначе карактеришу Андрићеву *слику* и *идеју*, писцу ће се неретко отети израз истинског *одушевљења*. Такве примере срећемо ретко, али се они управо стога издвајају од осталог текста својом екстатичношћу, експресивношћу и чујношћу (високом реториком), као мета са „издигнутим значењем”. За Вука писац каже да говори „као нека суверена сила или моћна установа”, односно да је то пример „револуционара, члана оне велике (не бројем велике) породице реформатора и откривача нових путева и нових светова”, а за Његоша: („Карактеристика је свих великих духова да бар једним делом свога духа и бар у једном делу свога живота неминовно просањају сан о васиони као хармонији и судбини света, као великој драми на чијој нас крајњој тачци поздравља потпуно блаженство”).

Као друга премиса указује се Андрићев допринос утврђивању *духовних вертикала*, духовних сродности, духовне хијерхизације и неминовног процеса међусобног надањивања великих духова/умова. Познато је Вуково одушевљење Његошем од првог њиховог сусрета. У књизи *Црна Гора и Бока Которска* (1837) Вук је записао: „То је човјек талентиран, велики патриота и врло образован; свакојачко то је најученији владика кога су Црногорци икад имали. Он је већ дао неколико пјесама које ни у чему не

сти), као и предговор *Луча микрокозма и питање о души* Мила Ломпара, објављен у критичком издању Његошеве *Луче микрокозма* (Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица, 2004, стр. 105-206).

⁸ Занимљиво је напоменути да оба аутора (Лесинг и Андрић) сматрају машту извористем мудрости; односно, да се због немогућности аподиктичког решења проблема и, нарочито, апорија, један део мора оставити читаоцу/реципијенту као *ко-аутору*. Лесинг тим поводом пише: „А плодно је само оно што машти оставља слободну игру”, док Андрић истим поводом каже: „...један део рада треба оставити читаочевој машти да доврши слику и докрајчи мисао”, чиме се на занимљив и прецизан начин засвођује расправа о односу продукционог и рецептивног модела, на сасвим модеран начин, онакав какав препоручује савремена теорија рецепције на челу са Х. Р. Јаусом.

уступају другима што их има у најновијој српској поезији. По спољашности то је можда највиши и најљепши човјек у Црној Гори, а Црногорци висином раста не уступају можда ни једном народу у Европи”. Као што се види, духовни контакти међу „великим умовима” остварују се како у сфери уметничког стварања тако и сфери промишљања о њему, чиме се несумњиво доприноси обогаћивању националне духовне баштине (*проније*).

О ВУКУ

Шест Андрићевих, жанровски разноврсних прилога о Вуку Стефановићу Караџићу (1787-1864), рађених интензивно, у релативно кратком временском размаку: „О Вуку као писцу” (1946), „Вук, реформатор” (1947), „Вуков пример” (1947), „Вук и иностранство” (1947), „Оптимизам Вука Караџића” (1964) и „Три слике из живота Вука Караџића (1964) показују пишчеву усредсређеност на четири самосвојне „тачке гледишта”, исказане највећим делом аналитичким, а у приметној мери и књижевним дискурсом. Прва се односи на најшири концентрични круг: Вуков допринос афирмацији српског народног стваралаштва и културе у европским оквирима; друга на испољавање реформаторске енергије током пуних пет деценија (1814-1864); трећа на профетску Вукову способност утврђивања будућих токова српске културе; а четврта на уметничке способности, испољаване у свакој врсти полифоне делатности којима се Вук бавио (граматичар, критичар, историчар, фолклорист, полемичар, лексикограф, епистограф, преводилац, приповедач, биограф, паремиограф, етнолог, прегалац, стваралац и мислилац, активни сведок, учесник и интерпретатор времена у коме је стварао, човек без кога се не може замислити историја спске културе и науке).⁹

Уопштено говорећи, сви наведени аналитички прилози мање су рађени методом који се у теорији књижевне критике назива „аналитичким моделом”, који је ближи науци и који махом примењује тзв. „универзитетска критика”, док су у претежној мери рађени „интерпретативним моделом”,

⁹ Први од Андрићевих прилога о Вуку објављен је у „Нашој књижевности” (год. И, бр. 2, 1946); други у „Књижевности” (год. I, бр. 9-10, 1947); трећи у листу Политика (год. XLIV, бр. 12715, 14. IX 1947); четврти у листу Борба (год. XII, бр. 216, 10. IX 1947); пети је најпре објављен под насловом „Од јадарског сељанчета до великог историјског победника за говор и писмо”, што је, сасвим сигурно, редакцијски наслов (Политика, LXI, бр. 18083, 8. II 1964, а потом и у: *Вук Караџић, Споменица 1964*, Нолит, – Вуков и Доситејев музеј, Београд, 1966) и часопису Књижевност и језик (год. XI, бр. 1, 1964), одакле је преузет садашњи наслов; шести у листу Књижевне новине (год. III, бр. 22, 30. V 1950).

који Зоран Гавриловић назива „ученом есејистиком”, а који је, у ствари, инаугурисала Исидора Секулић програмским огледом „Проблем критике и критичарских талената” (1932) у коме расправља о доприносу Сент-Бева, Џ. Свифта и Б. Шоа. У њему ауторка саопштава једну у свему прихватљиву мисао: „Има аутентичних и неаутентичних дела; има аутентичних и неаутентичних критика. Ако се састану *две аутентичности*, дело и критика о делу, могу једно другом, и писцима, чинити извесне услуге. Ако се не састану – аутентично дело остане без аутентичне критике – дело ће својом живом вредношћу живети кроз читаоце. Није један, већ безброј примера да је прва аутентична критика на аутентично дело дошла са закашњењем од сто и више година. А ако аутентично дело добије неаутентичну критику, онда се уопште ништа није десило. Дело живи без критике, а критика не живи ни са делом ни без њега”. Андрић је, сасвим сигурно, испунио најмање два захтева И. Секулић: да захваљујући споју писца и ерудите пише аутентичну критику као „самосталну грану књижевности” (а) и да буде, колико је то год било могуће, „независан од свих зависности” (б), јер је и сам Андрић сматрао да на „подручју умнога рада нема заузетих места”.¹⁰

Без обзира на то колико дуго је настајао поједини критички или есејистички прилог и са каквим је амбицијама и концентрацијом рађен, евидентно се показују неке од суштинских законитости његове филозофије и психологије стварања, као и мање или више евидентна неуједначеност анализираних прилога. Примарну карактеристику његове конструкционе и композиционе схеме показује се ауторова потреба да се искаже и докаже

¹⁰ У писму Васи Стајићу (14. IV 1936) И. Секулић пише: „Г. Андрића ћу још молити за прилог, а мислим да ће он дати прилог или есеј. Његов есеј је уметност, не чланак и расправа”. У прилогу „Рођени дијалектичар...” Драган М. Јеремић наводи аутентично Андрићево сведочанство: „Ја мислим да не умем да пишем есеје, рекао је. Кад год почнем да пишем есеј код мене то испадне на причу”, што се може сматрати топосом „афектиране скромности”.

У едицији „Српска књижевна критика” („Матица српска” – Институт за књижевност и уметност, Нови Сад – Београд, 1975), у књизи 16 – *Писци као критичари после првог светског рата*, приређивач Марко Недић је уврстио критичке прилоге: М Црњанског, Р. Петровића, И. Андрића, Т. Манојловића, М. Настасијевића, М. Кашанина, Р. Младеновића, Р. Ратковића, Р. Драинца, Љ. Мицића и Д. Алексића. Андрић је заступљен прилозима: „Разговор са Гојом”, „Његош као трагични јунак косовске мисли”, „О Вуку као писцу”, „Земља, људи и језик код Петра Кочића”, „Белешке за писца” и „Рас-тко Петровић: *Бурлеска господина Перуна бога грома*”. Књигу 14 исте едиције – *Критички радови Исидоре Секулић* (1977) приредио је Славко Леовац и у њу уврстио програмски оглед „Проблем критике и критичарских талената” као водећи.

у две врсте делатности: есејистици/критици и прози. Са сигурношћу се може закључити да парадигматски оглед о Вуку, прилог из кога су проистекли сви прилози посвећени њему (или му природно и логички гравитирају), представља књижевноисторијски и психолошки оглед „О Вуку као писцу” (1946). У њему аутор инсистира на проучавању „народне стварности и живог човека у њој”, а потом и на низу парадигматских оса Вуковог начина певања и мишљења, чија средишта чине: *ствар, стварност, народ, човек, говор, разум, сентенце* („богате смислом и тешке од искуства”), *свет, историја, писање* („боље да ниједног писатеља немамо, писао је Вук, него да само рђаве имамо”); док у ужем концентричном кругу таква средишта чине: *мајсторство, реализам, пажња, концентрација, избор, смисао за карактеристичну појединост* и друга.¹¹

Као „бочно осветљење” и други део композиционог прстена јавља се наративна проза „Три слике из живота Вука Караџића” (1950) која, судећи по интенционалном и лингвистичком луку, мора истовремено обављати више функција. Андрић је у потпуности усвојио мишљење ерудите Слободана Јовановића, који је, пишући о Вуку, рекао: „Лако је бележити оно што се види, али је тешко видети оно што вреди да се забележи”. У питању је, пре свега осталог, пичшева потреба да се огласи у белетристици као примарној сфери деловања, само делимично атипичној, будући да је састављена, попут сонате, из три „слике” или „сцене” и да су све три повезане парадигматском осом која великим делом припада вантекстовним садржинама. Пре или након тога што је рекао о Вуковом *Српском рјечнику* (1818, 1852) Андрић наративном и драмски интонираном прозом у три слике: „Пред зградом Великог суда” (стр. 128-131), „У начелничковој канцеларији” (стр. 131-133) и „У царинарници” (стр. 133-134) рестаурира три детаља из Вукове биографије. Они припадају колико стварносној толико и

¹¹ Тврдећи да сликовито изабране појединости несумњиво доприносе „верности слике уопште” и „веродостојности целокупног казивања”, Андрић тим поводом пише: „За писца реалисту ти детаљи нису само сликовите фигуре, као што ни речи којима треба да их наслика нису и не могу бити случајно захваћене боје са неке богате палете ни произвољна игра звука него стварне и строге лозинке по којима га ми читаоци познајемо и признајемо као сведока и на основу којих прихватамо његово сведочанство као истинито и веродостојно” (стр. 87). Писци су „сведоци, а речи су сведочанство”, завршава аутор ову мисао.

Сви цитати у овом раду наведени су према књизи – *Уметник и његово дело (есеји, огледи, чланци)*, II, објављеној као тринаеста књига едиције – *Сабрана дјела Иве Андрића* („Свјетлост” – „Младост” – „Просвета” – *Државна zaloжба Словеније* – „Мисла”, Сарајево – Загреб – Београд – Љубљана – Скопје, 1976).

имагинативној прози, будући да се Вук непосредно „јавља” само у првој слици, а да се друге две одвијају као потврда велике неправде према њему, коју бездушно спроводи бирократија Кнежевине Србије.¹²

На основу владајуће стилске доминанте у све три слике, *in ultima linea*, закључили бисмо да се Андрићев прилог генолошки може дефинисати као наративна проза – новела, а не као драма, упркос евидентно присутној драмској тензији и драматичности описа људи и догађаја (било да је реч о асоцијативним, било о догађајним низовима). Томе би ваљало додати и закључак да су у овој наративној прози подједнако важни и текстовни и вантекстовни садржаји, о којима надахнуто пише Ј. М. Лотман; односно да се ради о „функционалној недовршености” у којој се инструирани реципијент јавља у улози *са-саствараоца*. Од њега писац захтева исту снагу *усаосећавања* са Вуком коју је и сам, као примерен поступак, показивао подједнако и у наративној прози и у критици и есејистици.¹³ Стога се мора споменути још једно идеографско чвориште – *мајсторство приповедања* чији етимон налазимо у програмском огледу „О Вуку као писцу” (1946), а као потпуно разрађену идеју у програмском чланку „О мајстору приповедачу” (1952), посвећеном Сими Матавуљу. Следећи Андрићеве критеријуме у српској књижевности последња два века, могло би се рећи да су

¹² Колико добро познаје аутор и најмање детаље из Вукове физичке и духовне биографије у најбољем светлу показује то што се прва „слика” одвија у периоду од 1828. до 1831. године, када је Вук боравио у Београду као председник „Законодательне комисије” (преводио је са немачког језика Наполеонове законе), односно као „президент славнаго магистрата наије и вароши београдске”. У првој „слици” јављају се три аутентична лика: Вук, др Стејић и хаџи Стојило, у другој неименовани начелник Попечитељства и његов секретар, а у трећој два пара, такође неименованих ликова: старешина царинарнице и млађи цариник, с једне, као и млађи и старији носач у царинарници, с друге стране. Највиши степен аутентичности предствља уверљиво опонашање Вуковог „говора”, преузетог из његових књижевних дела или писама.

¹³ У наративној прози провидне структуре, попут ове о којој је реч, сваком структурном елементу мора бити посвећено онолико пажње колико се, иначе, посвећује поетској или ритмичкој прози. То мишљење илустроваћемо одељком прве „слике”, индикативном и слојевитом:

„Вук (одмахујући руком, готово грубо): Ах, па није ријеч о уживању ни мом ни вашем. Прави родољубац не треба да љуби своје отачаство као свиња поток гдје налази жира и воде, него да га љуби макар како од њега био удаљен и макар му оно и зло жељело и чинило. Него мука је у том што непаметни и неспросвијештени људи је дају ништа добро учинити, јер сваки туђи рад и успјех сматрају својом штетом и свима својим силама ометају, а ни сами не знају право зашто то чине. Не дају, брато-несносни и человјекомерзносни људи’ што рекао онај Георгије Ружић”. (стр. 130)

мајстори-приповедачи: С. М. Љубиша, С. Матавуљ, П. Кочић и сам Андрић, између осталих.

Природа посла, односно изабрани циљ или систем циљева, налажу да се сви анализирани Андрићеви прилози поделе у три групе. Првој припадају огледи: „О Вуку као писцу”, „Вук, реформатор” и „Оптимизам Вука Караџића”; другој чланци: „Вуков пример” и „Вук и иностранство”, а трећој само новела „Три слике из живота Вука Караџића”. Мада у неједнакој мери, али са подједнаком интелектуалном радозналешћу, Андрић прати неке од рукаваца Вукове „реке живота”, односно оне процесе и појаве који представљају „пресудни фактор колективне и личне судбине”, с једне стране.

С друге стране бира оне „животне и животодајне” импULSE који сведоче о Андрићевом непогрешивом естетском чулу, када су у питању Вукове имагинативне способности, као и вредности стила и језика (на стр. 90 Андрић цитира ефектан Вуков опис тишине која влада у Али-пашиној одаји). Ми ћемо као илустрацију Вукове питорескности стила и језика навести један одељак из полемике са Јоакимом Вујићем, који спомиње и Миодраг Поповић, несумњиво најбољи познавалац српског романтизма:

„Тифлозофије доктур, калилкутически кокошију краљ од бундева и тикава без семена кавалер, аркадическа марва с дугачким ушима и лавском кожом дулосас; зелено-злобна, завистљива, пакосна, хегава и кромпава маскара; слепаца и слепица буљук-баша; с лепи шарени туђи птица перци накићени црни гавран; над корњачама и жабама ђор-дели баша; слепачки песама преписатељ; од гусала капел мајстор; славни зелени жабац; с перушкама, лисичији репови и прапорци накићени сватовски чауш-баша; мудри звекан, дедак баша... ђор домуз баша; думлем бостанци баша и прочи восточно-индиско-турско татарско-каравлашко-циганско-шијачко-ђор-дели-ђаур-олди имена ималац, уживалац, прасац, балавац итд.”¹⁴

Избегавајући „општа места”, Андрић је бирао само оне аспекте „биографије времена”, „биографије дела” и „биографије писца” са којима је био у потпуности упознат. Посебно поуздање добијао је читањем бројних

¹⁴ Несвакидашње обиље податка и сасвим прецизно саопштених судова и мишљења садржи тротомна *Историја српске књижевности – Романтизам*, I („Нолит”, Београд, 1968). У овом раду многоструко су нам користили одјељци првог тома „Вук Стефановић Караџић” (стр. 49-144) и „Петар II Петровић Његош (стр. 201-318).

Видјети и веома инструктивну књигу Меше Селимовића из тог времена – *За и против Вука* („Матица српска”, Нови Сад, 1964) и М. Поповића – *Видовдан и часни крст* („Слово љубве”, Београд, 1976).

историјских, културолошких и књижевно-научних монографија и уџбеника, нарочито Јована Скерлића и Љуба Стојановића (када је реч о Вуку), као и оних чији су аутори Милорад Медаковић и П. А. Ровински (када је реч о Његошу). Андрићеву љубав према писмима (Вуковим у седам и Његошевим у три тома) не треба посебно објашњавати, јер се ради о специфичном поступку портретизације и аутопортретизације и јер писма служе као незамењиво штиво у дијахроној и синхроној равни тумачења. Судаћи по писмима које интерпретира, Андрић је суверено овладао великом сумом знања у науци о књижевности и науци о језику, у социологији и психологији, у фолклористици и компаративистици.¹⁵

Међутим, са данашњег становишта науке о књижевности мора се констатовати да су одређена Андрићева мишљења или спорна или сасвим превазиђена. То се у првом реду односи на пишчево теоријско разматрање периодизације српске књижевности, која се од *Историје нове српске књижевности* Јована Деретића (1988) углавном дели на класицизам, сентиментализам и романтизам, док се у модерније оријентисаним књижевним историјама (од *Историје Јожефа Погачника и Франца Здравца до Историја Милорада Павића и Јована Деретића и доцније*) стилска формација сентиментализам замењује категоријом предромантизам (Пола ван Тигема) или категоријом проторомантизам (Хенрика Маркјевича).¹⁶ Са

¹⁵ Применимо ли строге вредносне критеријуме на Андрићеве прилоге посвећене Вуку, приметимо да се они, по оствареним донетима, могу поделити у две групе. Прва представља успелије: *Вук, реформатор* (1947), „Оптимизам Вука Караџића” (1950), а друга, мање значајна, обухвата: оглед „*О Вуку као писцу*” (1946), као и два чланка – „*Вуков пример*” (1947) и „*Вук и иностранство*” (1947). Сасвим атипично за Андрића, успелије су остварене дуже есејистичко-критичке форме од кратких, што се може тумачити на различите начине и не сасвим поуздано!

¹⁶ Нову врсту периодизације Милорад Павић истиче још у поднаслову своје књиге – *Рађање нове српске књижевности – Историја српске књижевности барока, класицизма и предромантизма* (Српска књижевна задруга, Београд, 1983). Ова подела је сасвим усвојена у последњим деценијама литературолошког развоја у српској књижевности, као и у словеначкој. Истоврсна подела је начињена у заједничкој књизи Ј. Погачника и Ф. Здравца – *Историја словеначке књижевности* („Нолит”, Београд, 1973), из које издвајамо четврти део – „*Класицизам и предромантизам*”, чији је аутор Ј. Погачник. Сви теоретичари и историчари књижевности сагласни су у томе да *класицизмом* доминира „дух историзма и енциклопедизма”, док *романтизмом* доминира култ „нове ренесансе” и „антрополошких открића”.

О тој проблематици писали смо опширно у приступној академској беседи, теоријски заснованој студији – „*Похвала дару*” (Елементи класицизма, предромантизма и романтизма у поеми *Сердар* Глигора С. Прличева), написаној 1991, а објављеној

Андрићем се може полемисати, на теоријском плану такође, око употребе термина-индикатора романтично и реалистично, као и око периодизацијских категорија романтизам и реализам. У првом случају ради се о тзв. „романтичарском” или „реалистичком третману” стварности, а у другом о прецизном дистинговирању стилских формација „романтизам” и „реализам”, њиховим ужим стилским ознакама, врстама и времену трајања у појединим националним књижевностима, њиховој интерференцији, као што тврде Ђерђ Лукач, Роже Гароди и други значајни проучаваоци књижевног развоја у националним и наднационалним оквирима.¹⁷ Пажљиви аналитичар ће приметити да су Андрићеви прилози о Његошу рађени са много више стваралачке концентрације од оних посвећених Вуку, што непосредно сведочи о пищевој моћи идентификације са предметом проучавања, тачније о процесу усаосећавања и проналажења бројних и нових „тачака гледишта” у животној и стваралачкој визији. Та занимљива расправа, међутим, захтева додатну аргументацију, посебно уколико имамо у виду чињеницу да је Андрић Његоша сматрао „највећим песником нашега језика”. А такве дефиниције су по правилу обавезујуће (*noblesse oblige*), било да је у питању поетска, био филозофска рефлексија.¹⁸

☞

наредне године, у којој смо таксативно набројали све најважније премисе наведених стилских формација.

¹⁷ Саопштено мишљење је, вероватно, делио и сам Андрић, што закључујемо по бројности ауторских коментара и теорији цитатности. На то указује савесно и за ову прилику специјално рађена *Селективна библиографија – Есеји и критике Ива Андрића*, чији је аутор Невена Варница (она садржи 223 библиографске јединице). Занимљиво је погледати и списак преведених Андрићевих јединица ове провенијенције на стране језике (библ. јед. бр. 138-158). Прилози о Његошу су за једну трећину преводњенији од прилога о Вуку.

¹⁸ Прве теоријски засноване прилоге представљају *„Есеји и записи Ива Андрића”* Ива Тартаље (1962) и *„Десет начела Андрићеве поетике”* Предрага Палавестре (1962). Најсистематичније су рађене монографије Бранка Милановића *Андрићева есејистика и његово књижевно дело* (1966), Радована Вучковића *Наша критика и Андрићево књижевно дело* (1974), Ива Тартаље *Приповедачева естетика – прилог познавању Андрићеве поетике* (1979), Иванке Удовички *Критичко-есејистичко дело Иве Андрића* (1988), у којој су посебни одељци посвећени Његошу (стр. 65-91) и Вуку (стр. 92-109), и других. На одређен низ специјалистички рађених прилога, попут *„Андрић и Његош”* Р. Вучковића (1962), *„Иво Андрић и Вук”* Голуба Добрашиновића (1977) или *„Његош у виђењу Иве Андрића”* Мирослава Егерића (1990), скренула нам је пажњу колегиница Марија Јефтимијевић Михајловић, на чему јој срдачно захваљујемо.

О ЊЕГОШУ

Више од седамнаест деценија, од давнашњег Вуковог писма Лукијану Мушичком (1833) до данас (2005), развила се његошологија као интердисциплинарна и мултидисциплинарна област духовних делатности и као незаобилазни део савремене науке о језику и књижевности, фолклористике и компаративистике. Педантни проучаваоци и библиографи регистровани су преко 150 самосталних публикација у периоду од 1851. и преко 14000 расправа, студија, огледа, чланака, осврта и приказа.¹⁹ Обиљу разноврсних доприноса његошологији, и у тематском и у вредносном смислу, оствариваних не само у оквирима културних и историјских него и природних и математичких наука, десет драгоцених прилога Ива Андрића представљају не само евидентан допринос него и прави изазов за даља, минуциозна истраживања: „Његош у Италији” (1925), „Његош као трагични јунак косовске мисли” (1935), „Његошевска човечност” (1947), „Вечна присутност Његошева” (1947), „Светлост Његошевог дела” (1951), „Нешто о Његошу као писцу” (1951), „Његошев однос према култури” (1951), „Љуба Ненадовић о Његошу у Италији” (1951), „Над Његошевом преписком” (1963), као и наративна проза „Тренутак у Топлој” (1963), којом је засвођен читав овај сегмент.²⁰

Као „матична ћелија” или „шифра тумачења” може да послужи програмска студија „Његош као трагични јунак косовске мисли”, писана као вид аманетног или тестаментарног текста, као етимон других прилога произашлих из њега и као дугогодишњи предмет расправе у међуратном и

¹⁹ Његошологији смо посветили десетине посебних прилога и следеће књиге: *Његошев поетски говор* („Дневник”, Нови Сад, 1991), *Његошева психологија и филозофија стварања* (Градска библиотека, Нови Сад, 1997), доцније уврштене у књиге *Његошева поетика и естетика* („Змај”, Нови Сад, 2002) и *Петар Други Петровић Његош* („Орфеус” – „Пегаз”, Нови Сад – Бијело Поље, 2003), којој су додати и прилози у међувремену настали. Последња књига је објављена као уводна у наша *Изабрана дела* у седам књига (2003-2004).

Видети такође и књигу Весне Вукићевић-Јанковић *Његошеви писмотписи* („Змај”, Нови Сад, 2002).

²⁰ Први прилог је објављен у „Политици” (год. XXII, бр. 6552, 20. IX 1925); други представља предавање одржано у Београду, на Коларчевом народном универзитету, 24. XII 1934, објављено најпре у „Српском књижевном гласнику” (н. с., књ. XLV, бр. 5, 1935), а потом и као брошура (1935); трећи у „Политици” (год. XLIV, бр. 12631, 8. VI 1947); четврти у „Борби” (год. XII, бр. 135, 8. VI 1947); пети у „Књижевним новинама” (год. XLVIII бр. 13960, 5. XI 1951); седми у „Књижевним новинама” (год. IV, бр. 43, 10. XI 1951); осми у „Стваравању” (год. VI, бр. 10-11, 1951); девети у *Споменици посвећеној 150-ици рођења Петра Петровића Његоша* (Српска академија наука и уметности – „Народно дело”, Београд, 1963); а десети у „Комунисту” (год. XXI, бр. 343, 28. XI 1963).

поратном периоду (на то упућују бројне и ефектне синтагме: „косовска мисао”, „косовска традиција”, „косовска борба”, „косовска трагика”, „косовски завет”, „паденије царства”, „косовска судбина”, „косовски потоп” и др.). Као што је познато, не само Андрићу (као члану Младе Босне) него и читавој југословенски оријентисаној генерацији тога времена, Косовски мит, преузет из претходног века, служио је као основна идеографема, митема, филозофема и поетема у обнављању свих оних вредности које у националном развоју служе као путоказ (од Мештровића до Андрића), без обзира на то да ли се ради о реалним или о потенцијалним вредностима.

У поратном времену, времену наглашене идеологизације, долази до радикалног супротстављања Косовском миту, до демитологизације свих митова који су сматрани одликом великосрпског хегемонизма/национализма (на удару је најчешће био још и Светосавски мит). Истина, Андрић ниједном не спомиње експлицитно Косовски мит него Косовску мисао. Акцент читаве расправе померен је реториком наслова на много шири концентрични круг: Његош је представљен као *јунак* (борац), потом су описани – *трагика*, *пад* и *патња*, а на крају *мисао* (напор). Тако су, макар и привидно, донекле ублажене априорне примедбе које су могле бити приписане Андрићевом прилогу као облику ре-митологизације поменутог мита. Андрић је свим силама инсистирао на процесу *универзализације* елабориране тематике и проблематике, на знатно ширем духовном контексту, јер је Косово „пресудни фактор колективне и личне судбине”. Да писац није ослобођен међуратне хипотеке најбоље показују ограде приређивача приликом прештампавања овог прилога у *Сабраним дјелима – Уметник и његово дело*, читавих четрдесет година касније.²¹ Андрићева студија обухвата много шири спектар идеја, појава и процеса но што сугерира уска митолошка свест (преоцењивање наслеђа, утврђивање вредности, актуелизацију и проблематизацију националног опстанка, што је у данашњици посебно важно, потом избор инспирације, одбрана хуманитета,

²¹ У „Напоменама” овој књизи анонимни приређивач је настојао да „оправда” и накнадно „објасни” Андрићеву потребу афирмације Косовског мита:

„У време кад је Андрић писао своје радове о Његошу, почела је у српској међуратној књижевности да се повампирује косовска митологија, која је у времену пред први светски рат одиграла велику улогу у романтичарском заносу једне генерације што је живела често од фикција и ове је сама стварала. Идеја о Косовском миту била је у том тренутку дирљива романтичарска фикција, али се касније избличила. Стога се намеће потреба да се разграничи Андрићева визија косовске трагедије од вербалног, митологисања’ које је карактеристично за то време”. (стр. 291)

величање жртава и прегнућа, одбрана делатне филозофије, истицање принципа „борбе непрестане”, обнављање наде, смисла и сврхе итд.).

Као што показује Михаило Лалић у занимљиво писаној студији „Иво Андрић о Његошевој поезији” (1993), који је као студент присуствовао предавању (24. XII 1934),²² прави етимон свих аналитичких прилога о Његошу налази се у Андрићевој докторској дисертацији *Развој духовног живота у Босни под утицајем турске владавине*, објављене на српскохрватском језику 1982. године.²³ Да се ради о широком езгистенцијалном, историјском и интелектуалном интересовању, покушају да се систематизују, објасне и издвоје оне карактеристике духовног и националног развоја које су својствене балканском простору као међнику на коме се драматично и трагично очитује судар двеју цивилизација (Истока као аморфне и Запада као кристалне цивилизације), потом два културна модела (патријархалног и наративног и грађанског и скриптивног), две вероисповести (хришћанства и ислама) и две филозофије живота (активне и пасивне), илустративно показује Фернан Бродел у драго-

²² На почетку четвртог одељка поменуте студије Лалић исповедно сведочи о том, очевидно значајном културном догађају:

„Остао ми је у живом сјећању велики дан децембарски из године 1934, кад сам као студент, у програму Коларчевог универзитета открио најаву: говориће Иво Андрић о Његошу... Његош, дакле, ипак није заборављен у Београду, као што сам већ сумњао; уз то, о њему овог пута, неће говорити неки професорски каријерист иил патентирани патриота са устима пуним фраза, но тајанствени источни западњак Иво Андрић, пјесник прозе приповједачке...”

За мене то беше сензација – поред осталог и зато што сам, читајући Андрићеве мајсторске приче, налазио неке далеке подударности и желио да докучим шта велики писац мисли о свом великом претходнику. Видљиве везе међу њима као да дотле није било. За оно што пише у Дисертацији тада се код нас није знало, познато је било само оно што раздваја два пјесника – вријеме, простор, промјене крупне историјске, скупко плаћене, надобудне. Очите су биле и разлике у карактерима и погледима на суштину и циљеве умјетности: први је био борбен и посјечит романтичар, што му на ум то му на друм, тенденциозан, ангажован до крви и сржи у костима, а други стоик резигниран, њжан и скоро меланхоличан, уздржаних емоција, који прашта у хуљама, ларпурлатист” (стр. 27-28). Андрићев прилог Лалић дефинише као „поему у прози” и сматра га најуспешнијим есејистичким прилогом, уопште узевши.

²³ Назив оригинала гласи – *Die Entwicklung des geistigen Lebens in Bosnien unter der Einwirkung der türkischen Herrschaft* (преводио је Зоран Константиновић). Дисертацију је Андрић успешно одбранио у Грацу 1924. године, показујући њоме не само склоност ка научном раду него и интересовање за историјат идеја или глобалне идеје времена о коме пише, које историчари називају *Духом епохе* (*Geist der Epoche*). Андрић је богатио сопствено знање читајући литературу на латинском, немачком, француском, руском, италијанском и шпанском језику.

ценој књизи – *Медитеран и медитерански свет у доба Филипа Другог* (1949), која је до данас доживела десетак издања и превода.²⁴

Водећи поступак у елаборацији било којег мита (у нашем начину мишљења најважнији су: Библијски мит – који је посвећен паду и који рађа идеографреме, Прометејски – који рађа митеме, Антајски – који рађа агон, Орфички – који рађа поетеме и Сизифоски мит – који рађа филозофеме) Андрић налази најпре у поетици времена, будући да је, како сам тврди, у подједнакој мери усмерен на проучавање и разумевање прошлости, садашњости и будућности, настојећи да укине границе међу њима, да покаже универзални значај појединих законитости у цивилизацијском развоју и да на још једном плану потврди интегралну визију (и езгистенцијалну и стваралачку), посебно када се ради о процесима конвергенције и дивергенције појединих области духовних делатности (науке и уметности, на пример).²⁵

Уколико сводна културно-историјска студија „Његош као трагични јунак косовске мисли” представља најшири концентрични круг пишевог интересовања за његошологију, утолико наративна проза (кратка прича) „Тренутак у Топлој” (1963) представља најужи, али за филозофију и психологију стварања и најважнији прилог. Прилика је, као што показује аутор у уводном прилогу „Његош у Италији” (1925), да се каже нешто о потпунијој сагласности Андрићеве експлицитне поетике и иманентне поетике његових дела. У више прилога, различитим поводима и у разноврсним облицима аутор сведочи не само о опседнутости „збором духова”, синтагмом која служи као збирно место свих духовних покрета у дијахронијској и синхрониј-

²⁴ Занимљиво је конципирана књига Предрага Матвејевића *Медитерански бревијар* (1987), као и тротомна књига француског полиграфа Пола Рикера – *Време и прича* (1983, 1984, 1985). Рикер оправдано указује на три елемента односа темпоралности и наративности: *префигурацију, конфигурацију и рефигурацију*. Андрић би, очигледно, био сасвим сагласан са Рикеровим ставом:

„Један историјски догађај није само оно што се догађа већ и оно што може бити испричано, или што је већ испричано у летописима или легендама. Поред тога, историчар неће очајавати што ради само са делимичним документима: заплет се гради само од онога што се зна; заплет је, по природи ствари, осакаћена спознаја” (књ. II, стр. 218).

²⁵ Видети студију „Наука и уметност као облици моделовања стварности (Прилог филозофији науке)”, објављен као поговор нашој књизи *Књижевно обликовање стварности* (Институт за српску културу у Приштини, Лепосавић, 2003, стр. 173-194).

Највише пажње посветили смо књизи Паула Фајерабенда *Наука као уметност* (објављеној на немачком језику 1984, а преведеној на српски 1994) у којој аутор инсистира на интеракцији *ноесиса* (мишљења) и *поесиса* (стварања), као и мишљењима Карла Р. Попера, Пола Дила, Михаила Марковића, Рудолфа Карнапа, Николе Милошевића, Умберта Ека, Миливоја Солара, Имрета Лакаатоша, Мартина Хајдегера и других.

ској равни,²⁶ него и као сведочанство о опседнутости великим стваралачким генијем. У не нарочито успелом и пригодно писаном чланку „Вечна присућност Његошева” (1947) налазимо два исказа која без посредника потврђују ауторова, најшире схваћена егзистенционална, филозофска, социјална, психолошка, естетичка, етичка и креативна опредељења.

Први садржи веома густу симболику: „Године су прошле од тада, али се не бих могао сетити ни једног ма и кратког периода у животу, без Његошевог стиха, без мисли о Његошу” (стр. 62),²⁷ а други апостериорно стечено сазнање о постојању реалних и латентних стања стваралачке личности: „Свуда нас је пратио Његош”. (Иако је то била само оптичка варка духа: ми смо мислили да нас он прати, а у ствари, ми смо га носили у себи). Да, свуда нас је пратио. Али његово живо и животодајно присуство ми смо право и потпуно осетили тек у временима наше највеће националне и друштвене кризе” (аутор мисли на период 1941-1945. – прим. Р. И. В., стр. 63). Преузимајући идеју од егзистенцијалног филозофа и писца Жан-Пол Сартра, Андрић на приметно исповедан начин сведочи о процесу портретизације (Његоша) и аутопортретизације (самог себе): „Јер, природа књижевног посла је таква да је писцу готово немогуће сликати другог а да при том не да и сам свој портрет, или бар неку црту од њега. Дајући друге, ми се одајемо”.²⁸

²⁶ На почетку првог од прилога посвећених његошологији Андрић испуцује пасаж у коме изједначава аналитички и белетристички дискурс на необичан начин, начин који сведочи о снази инспиративног подстицања:

„Нигде човек не путује сам. Понајмање је то случај на путовањима по Италији. У земљи благог неба као да су блажи и строги закони простора и времена: преко граница свих времена и мимо свих закона траје један непрестан збор духова; мисао се брже веже за мисао, лепота се лакше оваплоћује и открива. Сећања имају снагу живота, а живот често боју успомнена” (стр. 36).

²⁷ Истовремено сведочанство пружа и познати црногорски и југословенски вајар Ристо Стијовић. Повлачећи се кроз Албанију, он је са собом понео најмањи могући пртљаг – колут хлеба и Његошев *Горски вијенац*. Дирљиво, исповедно и искрено делује Стијовићево сведочење да би се у најтежем моменту радије одрекао хлеба него *Горског вијенца*. Наведено мишљење само је једна од бројних потврда велике радијационе моћи Његошевог књижевног дела у свим сферама материјалне и духовне културе, јер се *Горски вијенац* овде јавља и као естетска, али као егзистенцијална потреба.

²⁸ Сви Андрићеви прилози посвећени његошологији могу се поделити у три групе, када је у питању примена вредносних критеријума. Најуспелије су остварени: чланак „Светлост Његошевог дела” и огледи „Нешто о Његошу као писцу”, „Његошев однос према култури” и „Над Његошевом преписком”, као и луцидно замишљена и остварена кратка прича „Тренутак у Топлој”. За њима само незнатно заостају по целокупном аналитичком ефекту: студија „Његош као трагични јунак косовске мисли” и оглед „Љуба Ненадовић о Његошу у Италији” (карактеристичан по томе што

Као стваралац и мислилац медитеранске провенијенције, оличене у „Древној причи и „Левантинској причи”, Андрић се препушта игри удвостручених асоцијација, као игри удвостручених огледала. У првом случају сучељена су „огледала” младог Његоша (13 година) са доцнијим прегоаоцем, мислиоцем, ствараоцем и страдаоцем (37 година), а потом се иста игра одвија у самом Андрићу, као „сећање” на истоветно искуство и сазнање. У први план, по нашем мишљењу, избило је сопствено надахнуће (дакле, индивидуална епифанија), а тек у другом плану интересубјективно сазнање и искуство (дакле, колективна епифанија). У Његошевом младачком одушевљењу медитеранским амбијентом и стваралаштвом које тек профетски наслућује као *poeta-vates* (песник-пророк) може се без икаквих тешкоћа препознати андрићевска „аутобиографска пројекција”, потпомогнута његовом раскошном имагинацијом и контемплацијом, неком „лакоћом стварања” за коју он сам тврди да није случајна и да је искупљена великим даром и невидљивим радом писца.

На општем плану посматрано, Андрић је сопствено, медитеранско осећање живота најпре посветио обнови Соларног мита, будући да се Топла јавља као један од Хелиополиса који су у подједнакој мери подстицајни и за људску душу и за сва његова чула:

„Све је то сунчано пијанство од ког се посрће и пада, јер овај обасјани претподневни час садржи у себи цело сунце, са свим сунчаним данима и годинама, менама и путевима. Тако је све садржано у свему. Сунце је целина од које свако у сваком тренутку може да има све, и која се непрестано расипа и растаче на све стране, а не губи никад ништа од своје снаге и садржине, и задржава увек савршен облик пуног, неокрњег круга. Исто као што се и ова обрва зем-

---

☞

садржи три портрета: Његошев, Ненадовићев и Андрићев). Најмање аналитичке домете остварио је аутор чланцима: „Његош у Италији”, „Његошевска човечност” и патетично насловљеном „Вечна присутност Његошева”.

Издавачи и приређивачи Андрићевих прилога радије прибегавају вредносној хијерархизацији него хронолошкој, која је у потпуности оправдана само са становништа праћења генерирања поетских идеја и књижевног текста. Примера ради, рећи ћемо да је приређивач књиге *Уметник и његово дело* (1976) ставио на почетак студију „Његош као трагични јунак косовске мисли”, док је Слободан Калезић Андрићеву књигу *Његош као трагични јунак косовске мисли* (1995) започео кратком причом „Тренутак у Топлој”, на коју је први скренуо пажњу Јован Делић у тексту „Петар, камен, луча и море – десети Андрићев текст о Његошу” (објављен у „Књижевним новинама”, бр. 764, 15. XI 1988).

ље испод крша и планине стално осипа и спушта и тоне, а ипак стоји и рађа и храни људе који су на њој, као што се и ово морско платно у бурама и ветровима савија и цепа, и после свега остаје читаво и целовито, јер је без издерка, вечито”.

„Ослушкује у себи како, заједно са ритмом крви, стално откуцава и бије ритам његовог родног стиха, али потпуно јасна и савршено заокругљена сазнања као да не могу да стану у тај стих који се савија још пре средине, а тањи и растаче на крају, и којим се, изгледа, лакше казују полујасне и тамне ствари кратког века. Али нека! Треба причекати, па или ће све ово што он у овом сунчаном тренутку зна и осећа сажети и стегнути, тако да могне стати у његов стих, или ће тај стих изменити природу, дужину и ритам, тако да ће моћи да прими све ово, овако како је, у себе. Треба бити стрпљив. Томе нас учи сунце овог краја. Ко носи и крије у себи све ово и ко је сигуран у себе и у то што крије, тај може да чека, иако га све у њему гони да жури и не оклева. Све што му треба и што он жели да срачи и каже, већ је ту, уловљено и осигурано, тако да му не може измаћи, а дан кад ће и стварно ставити руку на ловину – не може изостати”.

*

На крају расправе неопходно је закључити да је Андрић испунио све набројане циљеве које је себи поставио још у интенционалној фази настајања есејистичких и критичких прилога о Вуку и Његошу као „учитељима енергије”, јер без тог међусобног „варничења духа” не би били остварени доприноси у важним областима културно-историјских наука. Енергетске изворе и узоре није случајно наш познати писац пронашао у усменом народном стваралаштву, Вуковом сакупљачком и Његошевом уметничком делу будући да се у њима крије „депо вербалне енергије”, „ризница језика” и „језичка латенција”, као и у сваком другом примеру аутентичних остварења за која Андрић тврди да су „светлост која не гасне и путоказ који не вара”.²⁸ Отуда је лако прихватити апофтегму И. Секулић која тврди да

²⁸ О рецепцији Андрићевих есејистичких и критичких прилога сведоче две књиге у оквиру *Сабраних дјела – Историја и легенда* (књ. 12, 1976), у којој су најзначајнији прилози: „Разговор са Гојом”, „Легенда о Светом Франциску из Асизије” и „Симон Боливар”, и *Уметник и његово дело* (књ. 13, 1976), у којој су најзначајнији прилози о Његошу и Вуку, са једне; потом појединачна издања, као што су књиге које су приредили Љуба Јандрић (*Иво Андрић: Есеји и критике*, „Свјетлост”, Сарајево, 1976) и Бранко Милановић (*Критичари о Андрићу* (Сарајево, 1981), с друге, као и чести и обимни зборници радова, од којих овога пута издвајамо – *Иво Андрић у огледалу естетике* (1993), с треће; као и бројне монографије, расправе, студије и огледе који су

је овај говор „чиста класика и овејано духовно благо”, да он чува у себи начело нашег језика и наше мисли: „Сва филозофија и поезија нам је тамо у оном кршу, и сва терминологија у оном језику којим се служи Владика Раде, Љубиша, Марко Миљанов”. Језик је сустаствена, трајна и делотворна енергија сачувана у мнемотехничкој моћи. Пре-рефлексивна и рефлексивна моћ пребива у памћењу, а како каже Андрић: „*Памћење је човеку друга домовина*”.

Radomir V. IVANOVIĆ

LES „MAÎTRES D'ÉNERGIE" D'IVO ANDRIĆ
(VUK ET NJEGOŠ)

Résumé

L'auteur de cette étude a divisé celle-ci en quatre parties: „Introduction”, „Vuk”, „Njegoš” et „Notes”. En première partie l'auteur discute de la psychologie et de la philosophie dans la création d'Andrić, basées sur la célèbre apophtegme — „La vénération nous élève au rang de ce que nous vénérons!”

En deuxième partie six divers écrits sur Vuk sont analyses, dont cinq appartiennent à l'essai et à la critique, alors qu'un seul appartient aux belles lettres. La même méthode est appliquée en troisième partie de cette étude aussi, dans laquelle neuf écrits appartiennent à l'essai et à la critique, alors qu'un seul appartient aux belles lettres.

Les „maîtres d'énergie” d'Andrić ont visiblement et continuellement contribué à sa formation littéraire pendant plus de six décennies de son travail littéraire (1911-1975). Vu sous cet angle, Andrić apparait comme un créateur et un penseur qui s'efforce de présenter les lois et les légitimités de la filiation et d'aléatoire.

посвећени његовој есејистици и критици, с четврте стране, од којих су многи побројани у *Селективној монографији*, на крају ове књиге (стр.).

